

---

gevolg is van het vasthouden aan eene kerk, die geene kerk is'.

Op het argument dat afscheidingen alleen maar tot nieuwe scheuringen leiden, antwoordt De Cock dat kerkelijke afscheiding en verdeeldheid eigen is aan de kerk sinds het Nieuwe Testament, en bovendien niets tegen de deugdelijkheid van de Hervorming en de Afscheiding bewijzen, omdat de kerkscheuringen die uit de Afscheiding voortkwamen door de 'verkeerdheid der mensen' zijn veroorzaakt. In zijn conclusie stelt De Cock dat Nederland, *wat de Hervormde Kerk betreft*, al meer op Duitsland gaat lijken. Instemmend citeert hij een Duitse theoloog: 'Wij hier in Duitschland hebben wel theologie, wel wetenschap, maar wij hebben geene kerk'. Door de abnormale toestand in de Hervormde Kerk is 'de kerkelijke bewustheid zoo geheel verloren gegaan'. Een onkerkelijk standpunt, zoals Wormser in de verenigingen bestreed, maar in zijn kerkelijk standpunt beled, heft de kerk op.

Het woord: 'De kerk is uit God, maar de kerkgenootschappen zijn uit den duivel', dat zoo dikwijls wordt gehoord, heft eigenlijk het bestaan der kerk zelve op. Ik wil het bestaan der verschillende kerkgenootschappen niet in bescherming nemen (...) maar op deze wijze gebezigd, is het de vernietiging van het begrip eener zichtbare kerk van Christus op aarde.

Daarom sluit hij zijn historisch beargumenteerde verdediging van de Afscheiding, en zijn oproep tot een afgescheiden kerkbewustzijn af met:

Ik meen dan ook in deze bladen het bewijs geleverd te hebben, dat de afgescheidene kerk, niettegenstaande al hare gebreken, de bewijzen draagt dat zij staat op den grondslag van de Gereformeerde kerk, en in ons land de historische voortzetting er van is. Ik zeg meer. Ik beweer bewezen te hebben, dat er in het woord des Heeren geen grond is om te hopen, dat het Hervormde kerkgenootschap zal worden hersteld, en dat niemand, door die hoop op herstel geleid, vrijheid kan vinden in vereeniging te blijven met dat kerkgenootschap.

Hiermee had De Cock de toon voor een in (de geschiedenis van) de Afscheiding geworteld kerkbewustzijn gezet. Niet alleen zijn de afgescheidenen van invloed geweest op de zelfbewustwording en organisatie van de gereformeerde hervormden, zoals Vree heeft betoogt. Evenzeer is de kritiek van de gereformeerde hervormden op de Afscheiding, en hun groeiende 'concurrentiepositie' door organisatievorming (binnen én buiten de kerk), van grote invloed geweest op het kerkbewustzijn en de nadere bepaling van kerkelijke